

magára maradással magyarázhatni a kötet egynemely távlatvesztésből származó állítását, a „szlovenszkói küldetés tudat” felnagytartását, a szlovákiai magyar irodalom bizonyos elsőbbségeit a hazával szemben. Fábry mindig is nagy küldetést szánt a szlovákiai irodalomnak, olyat, amelyhez az talán csak egyetlen rövid szakaszában, a Sarló mozgalom tetőzése idején érhetett fel. Kritikus és esszéíró azonban nem idomíthatja eszményeit a pillanatnyi irodalmi valóságához, vállalnia kell a disszonanciákat, az előrefutás

nehéz próféta szerepét. Fábry ezt is és ennél többet is magára vett. A szlovákiai magyar irodalom élő lelkiismerete volt és maradt. Az alkuvástalanság „stószí remetéje”, akinek művét a magyar irodalom is legszebb hagyományai közt tartja számon.

A *Palackposta* ismét alkalmat nyújt, hogy észrevegyük: milyen sürgős és fontos feladat Fábry régebbi, ma már szinte hozzáférhetetlen műveinek megjelentetése. Köteteinek sora csak így válhatna teljessé.

Béldi Miklós

CSOKONAI-EMLEKEK

Összeállította és a jegyzeteket írta: Vargha Balázs. Bp. 1960. Akadémiai K. 666 1. (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai, 1.)

A MTA Irodalomtörténeti Intézetének az Akadémiai Kiadónál megjelenő sorozatai ismét újjal gazdagodtak. A jelentős vállalkozás megindulásakor természetes feladatként adódik, hogy megvitassuk az új sorozat tervét, tartalmi és „műfaji” kérdéseit, s hogy az első kötet mennyiben felel meg a belőlük következő igényeknek és szempontoknak tárgyi és alaki, szerkesztéstechnikai tekintetben.

Magáról a sorozatról és tervéről, sajnos, nem sokkal többet tudunk, mint amit a nagyigényű és gazdag ígértű cím, az ItK. 1960/5. sz. borítékján levő hirdetés és a megjelent első kötet, valamint az előkészületben levő munkák felsorolása elárul (*Gyulai Pál levelezése, Erdélyi János levelezése, Irodalmi diáktársaságok, Kölcsey és Gyulai Pál kiadatlan írásai*). A sorozatot megnyitó kötet élén ugyanis nem áll szerkesztői program, amilyet pl. az Új Magyar Múzeum indulásakor adott az Irodalomtörténeti Intézet (I. It. 1956: 454, ill. Hegedűs Nándor: *Ady Endre nagyváradi napjai*. Előszó). A tervek bizonyára készen vannak, sajnálatos tehát a tájékoztatás hiánya. A forráskiadvány régebbi, kiadatlan vagy nehezen hozzáférhető írásokat és dokumentumokat foglal majd magába, de ezek is többfélék lehetnek, vonatkozhatnak egy-egy nagy íróegyniség életére, pályájára és utóéletére (mint a *Csokonai-emlékek* c. kötet), önmagában kisebb jelentőségű, de központi szerepű író működésének dokumentumai révén egy-egy korszakra (ilyen pl. *Erdélyi János levelezése, Gyulai Pál levelezése és kritikái*) vagy irodalmi mozgalmak történetére (idevág az Irodalmi diáktársaságokról szóló kötet). Kívánatos, hogy az utóbbiak közt helyet kapjon esztétikai, nyelvi és stílusirányzatokkal kapcsolatos anyag is.

Vargha Balázs kötete, a *Csokonai-emlékek* az egy írói egyniséget és életpályát be-

mutató dokumentumgyűjtemény típusai képviseli.

Hasonló gyűjteményekre a régebbi emlékkönyvek, albumok mellett az utóbbi időből is több példánk van. Mindegyik más-más céllal készült, anyaguk jellege és szerkezetük is eltérő, de tanulságokat és ötleteket adhatnak a forrásgyűjtemény hasonló köteteknek legmegfelelőbb kialakítására (bár ez természetesen az egyes kötetek anyagához kell, hogy igazodjék elsősorban).

Vargha Balázs, sajnos, szintén tájékozatlanul hagyja az olvasót kötetének célja, az anyag kiválasztása és felépítésének módszere tekintetében. A tartalomjegyzéken kívül csupán a könyv borítólapjának belső szegélyén, a „fűl”-ön kapunk némi felvilágosítást a célról: meg akarja világítani Csokonai egyéniségének és költészetének ellentmondásos kortársi értékelését, s ezért közli az életével és irodalmi megítélésével kapcsolatos emlékeket, jórészt ismeretlen, illetve kiadatlan kéziratok dokumentumokat, továbbá nehezen hozzáférhető vagy eldugott nyomtatott anyagot. Tudjuk azonban, hogy a borítólap sorsa az időtől vagy a könyv tulajdonosának személyétől függ; a „fűl” semmiképpen sem pótolhatja tehát a tájékoztató elő- vagy utószót. Mind a sorozat jelentősége, mind a külsejében és anyaggazdagságában egyaránt imponáns kötet és nem utolsósorban maga Csokonai megérdemelte volna, hogy a kötet összeállítója a szerkesztés és jegyzetelés munkáján túl egy az egész anyagot egybefogó és áttekintő tanulmányban számoljon be munkájának céljáról, módszeréről, eredményeiről. Jó volna tudnunk a Csokonai-hagyaték sorsáról, hogy kötetének anyagából mi van már beépítve a Csokonairól írt eddigi munkákba, s mi az, ami valóban új, ismeretlen. Vargha Balázs, akit egy sor Csokonaival foglalkozó munkája és nagy anyagismerete

predesztinált e kötet összeállítójának szerepére, nyilván jól meg is oldotta volna a valamely okból mellőzött feladatot. Hasznos lett volna az egyes fejezetek jegyzeteinek élen is egy-egy rövid, keretszerű összefoglalás.

Hasonló jellegű dokumentumkötet összeállítása természetesen csak olyan írók esetében éri meg a fáradságot és a tetemes kiadási költséget, akiknek egyénisége és jelentősége kimagasló irodalmunk történetében, s még nincs korszerű, tudományos életrajzuk (mint Csokonainak is, bár életrajzi regények bőven szólnak róla), vagy ha igen, forrás-nyaga nincs dokumentumszerűen feldolgozva, s így sem a részletkérdések kutatói, sem az irodalomtanítás számára nem hozzáférhetőek. Ellenkező esetben ugyan megfontolandó, érdemes-e néhány szakember munkájának megkönnyítésére könyvkiadásunknak ekkora áldozatot hoznia.

A tíz lapos tartalomjegyzék nemcsak a kötetbe gyűjtött anyag gazdag sokrétűségét mutatja, hanem Vargha Balázs kutató-érzékenek éberségét, finomságát, az anyagban és a korban való tájékozottságát is. A dokumentumok elrendezése Csokonai életpályájának, majd utóéletének időrendjét követi, zömében a múlt század negyvenes éveinek közepéig (nem számítva a róla szóló anekdotákat és legendákat). Sorra vesszük az egyes fejezeteket, hozzájuk fűzve megjegyzéseinket, amelyek kevésbé tartalmi jellegűek (s ezek is inkább kiegészítésre, mint törlésre vonatkoznak), s inkább a csoportosítás szempontjait és a szerkesztés egyes kérdéseit illetik.

Előljáróban mindjárt egy lényegi szerkezeti megjegyzés: Újabb kiadási gyakorlatunk szokásba vette a jegyzeteknek a főszövegtől elkülönített, hátravetett, mintegy függelékként való közlését. Ez a nagyközönségnek szánt népszerű munkákban vagy szépirodalmi kiadványokban még megokolható a szöveg zavartalan folyamatosságával — az olvasóra bízva, hogy szüksége vagy kedve van-e hátralopozni a jegyzetekre —, tudományos munkában és szövegközlésben azonban a jegyzetek és magyarázatok általában szervesen és szükségszerűen kiegészítik a főszöveget, s állandóan hozzájuk folyamodik felvilágosításért az olvasó. A folytonos hátralopozás ilyenkor nehézkes, időrabló és bosszantó. Különösen a sok rövidebb önálló részletből álló kiadvány esetében, amelyet nem folyamatos olvasmányként forgatunk, hanem tanulmányozunk. Ezért javasoltam már az Ady-próza kritikai kiadásával kapcsolatban is, hogy az ilyen jellegű kiadványokban — amilyen a *Csokonai-élmékek* is — a jegyzeteket közvetlenül az egyes cikkek után közöljük (l. ItK. 1956: 217, It. 1956: 375). Így is van a kötetnek a Kazinczy-levelezésből összeállított fejezetében. Sok ismétlés is elkerülhető ezzel.

Csokonai Józsefnek fennmaradt irataival kezdődik a kötet, némi fényt vetve a költő édesapjának műveltségére, szakmai tudására, fiának gyermekkori betegeskedésére és az egykori debreceni viszonyokra. Kívánatos lett volna megadni a kéziratos kötet külső leírását is, akárcsak a receptkönyvét. Helyes, hogy Vargha Balázs közli a jegyzetekben a kéziratos könyvekben előforduló, ismeretlen eredetű verseket, ill. töredékeket, a kor költői divatának szemléltetésére és összehasonlító kutatások alapjául.

A *Csokonai iskolai pályájára* vonatkozó dokumentumok közül legfontosabb a két köllégiumi pör teljes iratanyagának közlése. E részről erősen érezzük a hiányát a XVIII. századi régi iskolarendszer, a debreceni diákélet és a köllégiumi viszonyok összefoglaló keretként való ismertetésének. Esetleg Nagy Sándor forrásul idézett könyvének egy-két idevágó részletét lehetett volna közölni.

A *Levelek és versek Csokonaihoz* c. fejezet anyagában jobb lett volna különválasztani a verseket. Ezeknek ugyanis alig van konkrét, életrajzi vonatkozásuk, egy csokorba fogva azonban hű képet adnak Csokonai barátságairól és a kor költői stílusdivatjáról.

Ebbe a levélcsoportba venném át viszont a *Függelék*ből Kazinczynak Csokonaihoz írt leveleit, esetleg a Harsányi-Gulyás kiadás óta felbukkant Csokonai-leveleket is (vagy akárcsak jegyzéküket), teljessé egészítve ezzel mindkét oldalról a költő fennmaradt levelezését.

Nem látszik egységesnek a *Csokonai az irodalomban 1794–1804* c. fejezet (a cím félreérthető is). Bethlen Elek kéziratos úti-naplója a kortársi emlékezesek közé tartozik; egyébként is alig mond valamit Csokonairól, inkább a debreceni viszonyokat írja le, sok fölösleges részlettel. Az előfizetőkre vonatkozó jegyzékek ide tartozhatnak; a 108 pataki előfizető listáját azonban a 131 sz. jegyzet csak említi, de nem közli, és lelőhelyére sem utal. Az aránylag soványka fejezet valószínűleg kibővíthető volna még az egykorú sajtóból a költőre vonatkozó elszört híradásokkal és kritikai megjegyzésekkel, esetleg Kazinczyn kívül más írók levelezésének rá vonatkozó részleteivel és egyes cikkek átcsoportosításával.

Érdekes *Csokonai József* né levelezésének anyaga a fiának halála utáni időből. E leveleknek életrajzi emlékezései — többet közülük Márton József már közölte 1816-i Csokonai-kiadásának előbeszédében (a jegyzet ezt nem mindegyiknél jelzi) — azt mutatják, hogy a költő halála után mindjárt mozgalom indult az életrajzának megírását előkészítő kortársi emlékezesek gyűjtésére. Puky Istvánnak és Fodor Gerzonnak emlékező írását, Sárváry Pálnak Ferenczy Istvánhoz írt ódáját (l. 146–7., 156–7. és 221–2. sz.) nem kellett

volna talán különválasztani a kísérő levéltől (az első két esetben a jegyzetek is együtt tárgyalják őket).

Vitatni lehetne az *Emlékversek* összegyűjtésének teljességére igyekvő szándékot. Bár a költemények jellemzők a korra, s meghatón mutatják Csokonainak költőtársaival és barátaival való meleg kapcsolatát, s bizonyítják népszerűségét, a mennyiség korántsem azonos a költői értékkel. Talán lehetett volna válogatni köztük, s megelégedni némelyiknél a pusztá bibliográfiai felsorolással. Ilyen válogató-felsoroló módszert lehetett volna alkalmazni a Csokonairól szóló későbbi költeményeknél is, akár napjainkig haladva, mert semmi sem okolja meg, miért éppen Vajda Péter és Szemere Pál versei zárják a sort.

A következő fejezet (*Csokonai az irodalomban 1805–1833*) lényegében az ún. árkádiai per és a Kölcsény recenziója körüli vita anyagát tartalmazza. Mindkettőt igen hasznos volt együvé gyűjteni; az elsőt azonban jobb lett volna külön egységbe foglalni, az utóbbit pedig kiegészíteni Márton József kiadásának Előbeszédével és Csokonai megítélésének későbbi dokumentumaival, ill. a mai értékeléshez vezető út legfőbb állomásainak bibliográfiai jelzésével. Általában: ahol a dokumentumként szóba jöhető szöveg közlése nem érdemes, akár csekély irodalmi értéke, akár ismert, könnyen hozzáférhető volta miatt, kívánatos ilyenkor is a jegyzetekben a teljes felsorolás, bibliográfia megadása. Nagy segítség az a kutatónak, helyet pedig alig foglalna el.

Ferenczy István Csokonai-szobráról és az árkádiai per után jó negyedszázaddal végre megszülető *síremlék felállításának* újabb mozgalmáról tájékoztatnak a következő két fejezet dokumentumai.

Az első csoport anyaga jellemző arra a lelkesedésre, amellyel a magyar közvélemény a szobrot alkotó művész önzetlen felajánlását fogadta, az utóbbi pedig fonák képként feltárja azokat a vissza- és széthúzó erőket, amelyek a síremlék tervének megvalósulását hátráltatták. Mindkét fejezet érdekes és kevésbé ismert anyagában akad azonban néhány fősleges, bőbeszédű részlet, üres töltelék, különösen a második csoportban. Ezeket elegendő lett volna szemelvényesen, rövidítve vagy kivonatban közölni. A 245. sz. darab — Péczy levele Schedelnek — jóval későbbi (1844), a kiadás ügyével kapcsolatos, s így más fejezetbe tartozik.

A *Kortársak emlékezései* c. fejezet aránylag soványnak látszik, mert az ide tartozó anyag egy része más fejezetekbe, főként a levelek közé került. Itt elsősorban azoknak jutott hely, amelyek terjedelmük vagy későbbi keletkezésük miatt külön csoportba kívánkoztak. Bár éppen Vargha Balázs adta ki

nemrég újra, a Magyar Könyvtár sorozatában (1955) Dombay Márton *Csokonai-életrajzát* (1817), a teljesség kedvéért nem ártott volna legalább kivonatossan, legfontosabb részleteiben közölni a költő életrajzának első kísérletét. Jórészt helyet is lehetett volna szorítani neki a fejezet anyagának gondosabb kiválogatásával és figyelmesebb megszerkesztésével. Sárváry Pál s főként Gaál László szövegeiben ugyanis töredékességük folytán igen sok a felesleges tartalmi, sőt gyakran szó szerinti ismétlődés (l. még a 491. lapon is). Gaál feljegyzéseinek Széchenyi könyvtárbeli vátozatát adta itt közre Vargha Balázs. Erről mint fogalmazványról készült az a kézirat, amelyet Toldy Ferenc használt, s most az akadémiai könyvtár őriz. Vargha Balázs ezt is kiadta előzőleg szemelvényesen a Magyar Könyvtár említett kötetében. Ha most a tárgyak és időrendjük szerint csoportosított eredeti feljegyzéseket is csak fősleges ismétlődésekkel sikerült sajtó alá rendezni, nem lett volna hasznosabb, akár nagyobb munkával is, a fenti módon, teljesebb, egységes, az ismétlődéseket kiküszöbölő szöveggé szerkeszteni a feljegyzések két kéziratát? Kiegészítésül talán fel lehetett volna használni Sárváry életrajzi vázlatainak Szinnyi bibliográfiájában említett változatát (Kisfaludy-Társaság Évlapjai 1846), esetleg Schedel (Toldy) 1844–46-i Csokonai-kiadásának némely részletét és a bibliográfiák alapján néhány jelentősebb, kevésbé ismert, adat-szerű közlést.

A *Csokonai-anekdoták és legendák* csokrát is szívesen látnók gazdagabbnak. Petőfi mellett Csokonai a költő-garabonciás másik megszemélyesítője népünk képzetében. Dienes András könyve *A legendák Petőjije*. 1957) mutatja, hogy az ilyen gyűjtés még ma is milyen szép eredménnyel bíztat. Néprajzi gyűjtések közt és a régi debreceni kalendáriumokban bizonyára eredményes volna a kutatás.

Hatalmas válogató munka rejlik a *Függelékben*, amely *Kazinczy*nak Csokonaival folytatott és róla szóló *levélváltását* emelte ki a Levelezés huszonkét kötetéből, teljes szövegekben vagy kivonatossan. (Az 1960-ban megjelent 23. kötet anyagát már nem dolgozhatta fel Vargha Balázs.) A 218 levél Csokonai fellépésétől szinte Kazinczy haláláig nyomon kíséri a költő pályáját, majd a halála után körülötte és a „debreceniség” körül zajló vitákat, amelyeknek egyik vezére éppen a széphalmi mester volt. A kor irodalmi ízlésellentéteinek tükré ez a gyűjtemény, amelynek összeállítása igen hasznos gondolat volt, mert szinte szervesen kiegészíti a kötet egyes fejezeteit. Éppen ezért talán jó lett volna a terjedelmes anyagot — mint az árkádiai pőrnel már javasoltuk — csoportokra osztani.

A kiadvány szövegközlése a könyv tudományos jellegének megfelelő filológiai hűségre és pontosságra törekszik dicseretes módon. A rövidítések feloldása és a helyenként szükséges szövegkiegészítések szögletes zárójelekkel történt; ügyelni kell azonban ilyenkor a helyesírási követelhetetőségre (pl. 8. 1.: egy[gy]jk, 9. 1.: eg[g]yütt). A kéziratok bizonytalan olvasatából látszik eredni néhány valószínű elírás, pl. *serumpulus* (23): a jegyzetben helyesen *scrupulus* (550); *metszeték* (147): *metszetek* (?); *Itincrátor* (157): *Itinerátor*(?); *nevtől* (221): *névtől* (?); *dicselárma* (357): *dicslárma* (?); *Vecsey* (383): *Vécsey*; *Ó* (424): *Ő*; *Zsizi* (457): *Zsuzsi* (?).

Az idegen nyelvű, többségükben latin szövegek fordítása (Muraközy Gyula munkája) általában jó, pontos, könnyed, a verseké stílusosan költői. Egy-két esetben lehet vitatni a szóhasználatot: *clausura: épület-fogság* (33) helyett inkább szobafogság; *furtum: rablás* (71) — helyesebben: lopás, tolvajlás, csalás; *quis possit, ill. posset determinare?: ki tudja, ill. képes meghatározni?* (59) — ki határozhatná meg? Szóvá lehetne tenni azt az egyenetlenséget, hogy némely szövegnek, így pl. a kollégiumi pör latin jegyzőkönyvének magyarul a lap alján párhuzamosan követi az eredetit, a legtöbb idegen szöveg fordítása azonban hátra, a jegyzetbe került (néhány esetben el is maradt). Jó volna az egyöntetű megoldás, a jegyzetnek közvetlenül a főszöveghez való kapcsolása jórészt meg is oldaná a kérdést.

Általában több mint másfél százados szövegekről lévén szó, nagy számmal fordulnak elő bennük a korra jellemző és magyarázatot kívánó fogalmak, szavak, kifejezések, nevek. Vargha Balázs talán méltatlannak érezte a kötet tudományos jellegéhez és a felhasználó szakemberekhez, hogy iskolás módon jegyzetessen. Pedig hasznos lett volna, mert a szakmailag felkészült olvasó elé is gyakran bukkannak sajátosan a kor világához tartozó, feledésbe merült szavak és nevek, s legfeljebb tudja, hol kell felvilágosítást keresnie, ha ugyan rendelkezésre állnak a megfelelő források, s megtalálja bennük, amit keres. Az anyagban és a korban otthonos szerkesztő adhat legkönnyebben és legeredményesebben segítséget az olvasónak.

A lapolji jegyzetek általában a közölt szöveg írásmódjára (törlés, betoldás, hiány, olvasat stb.) vonatkoznak, vagy a kéziratot levő megjegyzést közlik. A törlések és betoldások jelölésében kívánatos lett volna a tarkaság helyett egységesen a gömbölyű zárójelek használata; az erre utaló megjegyzés csak a 200. lapon tűnik fel. Az első fejezetben a képekre való utalások nem világosak, nem tudjuk, melyik képre vonatkoznak (a képek mutatójában pedig hiányzik a lapszám fel-tüntetése). Négy fejezethez nincsenek is jegy-

zetek; lehet, hogy talán nem volt rájuk szükség? A magyarázó jellegű megjegyzések a kötet végére, a Jegyzetekbe kerültek, a Kazinczy-levelezéshez azonban ilyenek is kapcsolódnak a lap alján. E változatosság zavaró.

Az 540 szövegoldalt 85 oldal magyarázó jegyzet követi, nem számítva a Kazinczy-levelezéshez írt magyarázatokat. Ez az arány is mutatja a kötet szerkesztőjének elmélyedő munkáját, különösen a levelezést tartalmazó fejezeteknél.

Feltétlen tudományos követelmény az egyes szövegek, dokumentumok lelőhelyének pontos megjelölése, nemcsak általános utalással (I. 20. sz. jegyzet, 556. l.), hanem minden egyes darabnál külön; ha a kutatót csak egy bizonyos dokumentum adatai érdeklik, nem kényszeríthetjük, hogy felvilágosításért végigböngéssze az egész anyagot. Az egyenkénti utalás egyébként is gazdaságosan megoldható rövidítésekkel.

A fogalmi magyarázatok szükségességén kívül azonban úgy érzem, hogy ennyire terjedelmes, sokrétű és összeszövődő anyagban nem lehetünk eléggé bőkezűek a kereszt-utalásokkal, amelyek szervezesebb egységbe kapcsolják a széttagolódó részteket, és megvilágítják összefüggéseiket.

Természetesen nagy gondnal ügyelni kell szöveg és jegyzet adatainak egybevágására, az utalások abszolút pontosságára. A nagy terjedelem és a tördelés elszigeteltsége okozza talán a kötet jegyzeteinek néhány pontatlanságát, téves utalását (pl. a 139. sz. jegyzet a levél írójára, Szeless József-re vonatkozólag 1703. dec. 31-i levelének jegyzetere (73. sz.) utal. Ott azonban 1702-es évszám áll (a levél szövegénél a hibás kelteztést lábjegyzet helyesbíti), s Szelessről semmit nem tudunk meg, hanem a 49. sz. jegyzethez kell visszalapoznunk felvilágosításért; a 142. sz. jegyzet Szilágyi Dánielről azt mondja, hogy „nevével nem találkoztunk Csokonai írásaiban”. A vezetett azonban ott szerepel a kötet 195. lapján a Csokonai összeírta előfizetők közt; a Függelék 64. sz. levelének jegyzetében említett cikkek adatai tévesek: 1. a rájuk vonatkozó 198. és 199. számú jegyzetet (597. l.); az utóbbiban ismét van két hiba. Fokozott, ismételt ellenőrzéssel kell ügyelni a hivatkozások egyezésére, mert néha egyetlen adat el-tévesztése alig kibogozható hibagubancot ránt össze. Az egyes cikkekhez közvetlenül csatlakozó jegyzetek az ilyen hibalehetőségeket is jórészt kiküszöbölnék. A kötet szerkesztésének bonyolultsága miatt néhol üresen maradt az utalás lapszámának helye (468, 507, 601).

Nagyobb cikkek terjedelmesebb jegyzet-anyagát a tájékozódás megkönnyítésére kívánatos lapszámok szerint tagolni, de ezt a csak a 211. sz. jegyzetben találjuk.

A Függelék anyagában is helyesebb lett volna más-más betűtípussal közölni a levelek idézett szövegét és a hozzájuk fűzött jegyzeteket.

Néhány apró kiegészítés a jegyzetekhez: Márton József szótárírói működéséről, amelyben Csokonai is segítette, l. Gáldi László: *A magyar szótárírodalom* . . . 144 (1957). Az anekdoták forrásaihoz: György Lajos: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai* (1934) és *Világjáró anekdoták* (1941); Tóth Béla: *Magyar anekdotakincs II*, 166 és az új, 1957-i kiadás 129.

A szövegekben előforduló személyekre vonatkozó magyarázatokat, életrajzi adatokat ésszerűbb mindig egyöntetűen az első rájuk vonatkozó jegyzetben közölni, mint részben itt, részben a *Névmutatóban* is. E felemás megoldás ellenére a *Névmutató* szerkesztése gondosnak mondható, csak egy-két név maradt ki belőle (pl. *Barcsa János* 554, 611; *Illei Takács Károly* 150—1, 217, 257, 481, 578, 589, 593). Zavart okoz azonban a neveknek (a kifejezett szándék ellenére) következőket, a szövegközlésben előforduló alakokkal gyakran nem egyező írásmódja, amely a kevéssé ismert vagy a gyakori nevekhez azt a hitet keltheti, hogy más-más személyekről van szó. A kettős neveket az előnevek betűrendi helyén is fel kell venni.

A helynevek jegyzékéből talán csak *Bagos* (475) hiányzik, s régies alakban maradt *Csököly* (*Csököly*) és *Hedrehely* (*Hedrahely*) neve. A kevéssé ismert helységeknél nem ártott volna feltüntetni a megyét is.

És végül: életrajzi jellegű dokumentumgyűjteményhez ajánlatos csatolni függelékül az író életének eseménytáblázatát, műveinek s a kiadásoknak kronológiáját, esetleg térképet is.

Sok helyet foglalna el a kisebb hiányságok s a részben sajtóhibából eredő téves adatok, lapszámok felsorolása; a megszabott terjedelmet jóval meghaladóan foglalkoztunk ugyanis a kötettel. Legyen mélység és magyarázat, hogy az új irodalomtörténeti sorozat további kötetének érdekében tettük. Elsősorban a sorozat jól átgondolt tervét és a kiadványok típusát kell kialakítani. A különféle tárgyú és jellegű kötetek számára is bizonyos általános, egységes szerkezeti elvekre és technikai megoldásokra van szükség. A kötetek tárgyának és anyagának helyes kiválasztása mellett éppoly fontos a kiadványok hasznosságát biztosító filológiai pontosság: hűség a szövegközlésben s az adatok leg gondosabb ellenőrzése. Különösen a jegyzetelésre, a kíséző magyarázatokra kell felhívunk a figyelmet; e téren megdöbbentő hibákkal találkozhatunk néha. Az anyag összefüggéseit megvilágító jegyzetek és keresztutalások alaposága mellett fordítsunk gondot a nyelvi magyarázatokra is. Az egyes kötetek összeállítói mellett az ellenőrzést végző lektorok és a sorozat szerkesztői is kell, hogy érezzék a felelősséget a forrás értékű sorozat filológiai tökéletességéért.

Kovalovszky Miklós

GYULAI PÁL LEVELEZÉSE 1843-TÓL 1867-IG

Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Somogyi Sándor. Bp. 1961. Akadémiai K. 723 1. 4 t (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai, 3.)

Nem szépírói igénytel formálta leveleit; smmi nyoma bennük a praktikus célon túl-emelkedő műgondnak. Csupán eszközök voltak számára, az érintkezés, a kapcsolat távolságokat áthidaló eszközei. Egyénisége magyarázza, hogy alig szól érzéseiről, hogy kerüli az intimítást, s levelei inkább tükrözik tevékeny életét, mint érzelmeinek mozgását, élményeinek lerakódását. Nem a vallomás bensőséges alkalmá volt tehát számára a levélírás; gyakran csupán apró, ügyes-bajos dolgokról váltott szót barátaival, ismerőseivel. Mintha egyetemes érvényűnek tekintette volna a feleségéhez írt sorokat: „Ne haragudjál, ha keveset írok érzéseimről . . . Miért vesztegeszük a szót arra, a mit csak érezni lehet? Beszéljenek a képmutatók, az affectalók, mi szeressük egymást édesem.”

1849 előtt csak a bizalmas barát, Szász Károly inspirációja lazította meg azokat a gátakat, amelyek utját állták a legszemélyesebb érzések megnyilatkozásának. Irodalmi nézeteit szintén e barátság klímája szóltatta meg. Az elnyomás korában aztán már más tényezők is befolyásolták levelezése horizontját. Legtartalmasabbak a kényszerű magányban született írások: a gornyeszegi, a berlini s a kolozsvári levelek. Pólemiák, sikerek és kudarcok után távozott mindhárom alkalommal Pestről, s az egyéniség kisebb-nagyobb válságai árnyalták visszavonulását. Ilyenkor mintha mélyebb rétegeket mozgattak volna meg életének konfliktusai. Nemcsak az irodalmi viszonyokat jellemezte leveleiben; a szokottnál nagyobb fokú önvizsgálatra készítette polemikus tábo-